

ATLASUL FOLCLORIC AL GERMANIEI

Extras din Anton Golopenția, *Opere complete, vol. I. Sociologie.*

București: Editura Enciclopedică, 2002

Vezi, la sfârșitul documentului, adnotarea din același volum, semnată de Sanda Golopenția.

Germania e țara în care interesul pentru manifestările vieții populare e mai intens. Nenumărate asociații provinciale și regionale patronează acolo culegerea și cercetarea lor, fără întrerupere, încă de la începutul veacului trecut. Căci preocuparea folclorică a fost una din fețele reprezentative ale culturii germane în vremurile de restriște ale erei napoleoniene, iar de atunci încolo a fost afirmată, uneori decenii întregi, în mod mediocru, dar niciodată părăsită. Germania nu era numai îngenunchiată politicește atunci, ci era, mai ales, neputincioasă pe plan spiritual. Înstrăinarea de Franța revoluționară și apoi cotropitoare spulberase iluzia de colaborare cu care se amăgise în decursul dependenței ei spirituale aproape biseculare. Ieșirea din îndoielile și neputința ce a urmat s-a produs printr-o mișcare puternică ce a întreprins dovedirea specificității felului de a fi german și a trasat cerințele lui spirituale particulare. Romanticii au restrâns gândirea herderiană; nu-i mai interesează „sufletul popoarelor“, ci spiritul poporului german și așa apar în interval de câțiva ani culegerile triadei, ce a rămas pilduitoare: Arnim și Brentano (*Des Knabes Wunderhorn*, 1806–1808), Görres (*Die Deutschen Volksbücher*, 1807) și frații Grimm (*Kinder und Hausmärchen*, 1812–1814). Iar ceea ce realizează intuitiv întoarcerea în Evul Mediu a acestor întemeietori ai folclorului german, s-a cimentat în filozofia idealistă, pentru care poporul, principiul creator al tuturor cristalizărilor spiritului, trebuie realizat în lumea istorică printr-o autocunoaștere tot mai aprofundată.

Imboldul primit în această vreme de cercetările folclorice a fost puternic. Chiar și după discreditarea romantismului și a filozofiei idealiste, culegerile au continuat. Provincia persevera în făgașul tăiat odată. Că materialul cules era de cele mai multe ori inform și speculat în studii comparative greoaie și exegeze confuze, e adevărat. Tot așa de adevărat e însă că preocuparea de manifestările vieții populare a devenit o necesitate în Germania. Grație stăruințelor colective

ea se autonomiză de filologia germanică, izvorâtă din activitatea fraților Grimm. Cercetători proeminenți ca Riehl încetățenesc numele de „Volkskunde“ pentru desemnarea ei. Treptat, sistemul și ordinea intră tot mai mult în cercetările folclorice. Se introduc tehnici precise, ca aceea a chestionarului, pe la 1860, prin Mannhardt. Și în toată această vreme, folclorul german beneficiază, prin faptul că a rămas cu numele de „Volkskunde“, de rezonanțele metafizice ale conceptului „Volk“ (având aproximativ sensul românescului „neam“ plus nota: „unitate spirituală“).

Înfrângerea Germaniei în războiul mondial și întoarcerea la romantism și filozofia idealistă au dat proporții nebănuite folclorului. Publicații însemnate ca *Handwörterbuch des Aberglaubens* al lui Hoffmann-Krayer, întreprinderi ca *Arhiva cântecului popular* și nenumărate cercetări speciale au găsit sprijin cu toată greutatea vremurilor.

* * *

În aceste împrejurări pare firesc faptul că, în urma propagandei desfășurate de W. Pessler, directorul muzeului germanic din Hanovra, pentru întocmirea unui atlas amănunțit al folclorului german și a finanțării de către faimoasa *Nothgemeinschaft der deutschen Wissenschaft* a comisiei, formată în 1926 de Uniunea Asociațiilor germane pentru folclor, în vederea îndeplinirii acestui plan, se lucrează în Germania, încă din 1928, la un recensământ sistematic al manifestărilor vieții poporului.

Lucrările au fost începute în primele luni ale anului 1929 prin răspândirea unui chestionar de probă, cuprinzând cam 50 întrebări din domenii diferite ale folclorului: forma și pregătirea pâinii, termene la schimbarea slugilor, alcătuirea și denumirea crucilor de snopi, obiceiurile în legătură cu ultimul snop, focurile de sărbătoare, procesiunile de Sf. Nicolae, prescripțiile superstițioase și bisericesti pentru lăuze etc.

Menirea acestui chestionar de probă era mai ales dovedirea putinței de a găsi numărul trebuincios de colaboratori printre învățătorii și preoții satelor, hărțuiți neîncetat de atari misiuni. S-au răspândit vreo 12 mii de exemplare în provinciile Prusiei, în Saxonia, Hessen, Meklenburg, Braunschweig, Oldenburg și Brema, adică pe o întindere corespunzând cam la o treime din suprafața Reichului. Rezultatul a fost socotit satisfăcător: au fost completate până în februarie 1930 peste 6 mii de chestionare, ceea ce însemnează unul cam la 26,5 km², raport întrecut arareori (atlasul lingvistic al Germaniei din 1876, cu chestionare distribuite în fiecare localitate având școală primară, a atins abia proporția 1/135 km²). Încurajată de acest rezultat, comisia a răspândit la începutul anului trecut în Germania întregă și în așezările germane din celelalte state chestionarul I, cu un cuprins de 50 întrebări, la fel de variate ca și cele din chestionarul de probă

(cerealele cultivate, bălciuri, formele leagănelui, culorile de doliu, formulele salutului, modul de a sărbători și data zilei de Sf. Leonard etc.). De atunci a fost răspândit, în ianuarie 1931, și un al doilea chestionar, în care intenția de a studia viața actuală a poporului și nu numai un fragment particular e manifestă: pe lângă întrebările concernând literatura poporană în legătură cu anume insecte, buruienile sfințite în anume zile „cărora li se atribuie puteri magice și de vindecare, obiceiurile în legătură cu Floriile și zilele dintre Crăciun și Bobotează, se găsesc altele asupra răspândirii și formei morilor de vânt și apă, a așezării caselor față de stradă, a felurilor de bucate ce se servesc în zilele lucrătoare, la seceriș, cosit“, modul de prelucrare a laptelui (unelte, tehnici tradiționale și mașini) etc.

De la data răspândirii primului chestionar, comisia de folclor a început să scoată și un mic buletin „Mitteilungen der Volkskundekommission“ ce se trimite gratuit împreună cu o broșură de propagandă celor care colaborează la întreprindere completând chestionarele. Le e comunicată astfel starea lucrărilor și li se lămurește sensul întrebărilor.

*
*
*

Aceste publicații, mai ales însă broșura de propagandă: *Volkskunde. Dem Atlas der deutschen Volkskunde zum Geleit. Im Auftrag der Volkskundekommission der Nothgemeinschaft der deutschen Wissenschaft verfasst von Fritz Boehm*, Leiter der Zentralstelle des Atlas d.d.V., Berlin, 1930, ce cuprinde informații precise asupra metodei de lucru și o sumară prezentare teoretică a modului în care se concepe în cadrul acestei întreprinderi folclorul, permit o confruntare cu metoda monografică aplicată în cercetările întreprinse în satele românești de Secția sociologică a Institutului Social în colaborare cu Seminarul de sociologie.

Ceea ce se urmărește prin realizarea atlasului folclorului german e reprezentarea cartografică, așa cum au înfăptuit-o atlasurile lingvistice, a unor informații privitoare la aceste manifestări, obținute prin metoda chestionarelor. Directivele lucrării restrâng astfel programul formulat de Pessler: fără a încerca interpretări etnografice bazate pe rasă, Atlasul urmează să facă doar o ridicare de geografie culturală, o „înregistrare a obiceiurilor vii încă, o inventariere a prezentului cu renunțarea provizorie la trecut“, aceasta e atitudinea cercetărilor de la această întreprindere după cuvântul unuia dintre membrii comisiei atlasului: Georg Schreiber (*Nationale und Internationale Volkskunde*, „Forschungen zur Volkskunde“ 4/5 Düsseldorf 1930, p. 29). Ori, cu cuvintele conducătorului centralei Atlasului: „Cu toate că menirea folclorului nu constă, cum li se pare unora, exclusiv în recoltarea și păstrarea în cărți și muzee a celor din urmă rămășițe ale felului de a fi particular al poporului, ce supraviețuiesc încă evoluției moderne, nu trebuie desconsiderată nici latura aceasta a ei. Și mai puțin se poate renunța la cercetarea amănunțită a evoluției istorice a tuturor manifestărilor vieții noastre populare și

la apropierea astăzi-ului de ieri și cele de demult. Dar *folclorul nu e o știință numai a celor trecute* (subl. noastră). Aceleași puteri care au plăsmuit acele manifestări dispărute sau aflătoare pe pragul dispariției lucrează încă azi și dau naștere peste tot la înfățișări noi ale vieții populare. Menirea capitală a folclorului, tot mai recunoscută azi și pusă pe primul plan, e înțelegerea temeinică, nu numai a țăranului, de care se ocupă aproape cu exclusivitate folclorul «mai vechi», ci a *omului de azi de la țară sau de la oraș* (subl. noastră) în comuniunea sa suflătoare cu națiunea“ (*Volkskunde*, p. 3–4).

Declarația aceasta ne dă un nou exemplu al tendinței accentuate de a apropia folclorul de sociologia concepută [ca] știință a realității istorico-sociale: a forțelor și înfăptuirilor vieții în obște a oamenilor, ce se vedește tot mai mult în deceniul din urmă (și în Franța, Van Genep socotește folclorul o ramură a sociologiei definită prin elementul: „fapt popular“).

„O considerare pur istorică nu e suficientă pentru explicarea unei manifestări pur folclorice. E nevoie dimpotrivă de o luare în considerare și a mobilității și a variabilității în spațiu, nu numai a celei în timp“ (*Ibidem*, p. 14). Recursul la reprezentarea cartografică, întrebuițată până aci numai în atlasurile lingvistice (pentru Germania: Wenker și Wrede 1876; Pessler: *Plattdeutscher Wortatlas von Nordwestdeutschland*, 1928 și Aubin, Frings, Jos. Müller: *Kulturströmungen und Kulturprovinzen in den Rheinlanden*, 1926), e explicabil tocmai prin această trecere a accentului de pe diversitatea în timp pe cea în spațiu. Înscrierea pe hartă se face, nu numai spre ușurarea viziunii de ansamblu, ci mai ales pentru a putea urmări „dependența manifestărilor folclorice de forma terenului, de hotarele naturale și politice, de influența marilor căi naturale pe care se scurg nu numai mărfuri, ci și bunuri culturale, și a orașelor mari de la care emană, până departe, acțiuni de naturi cu totul deosebite“ (p. 20).

La fel sunt subliniate în această broșură: importanța influențării interne grupului și a atitudinii poporului față de faptele folcloricește interesante.

Harta e mijlocul de înfățișare și punctul de plecare al unei mai lesnicioase puneri față în față a faptelor folclorice cu faptele de ordin geografic-cultural, geografic-economic, geografic-administrativ etc.; mijlocul de culegere e chestionarul. Nu chestionarul direct, completat de cercetători, în genul cărților de întrebări întrebuițate de Jud și Jaberg cu prilejul confecționării operei lor *Sprach- und Sachatlas der Südschweiz und Italiens* (1929), ci cel indirect, completat de informatori locali. Din această pricină, Atlasul nu poate fi realizat „decât dacă se găsesc colaboratori benevoli în număr mare din toate straturile și stările poporului german“ (*Volkskunde*, p. 5). Pentru ducerea la bun sfârșit a operei trebuiau câștigați nu numai oamenii de știință, nici nu trebuia obținut doar sprijinul autorităților laice și ecleziastice, ci „trebuiau găsiți înainte de toate colaboratorii de la țară prin al căror devotament și muncă urma să se pună piatră pe piatră pentru clădirea [cea] mare“

(*Volkskunde*, p. 5). Mijlocul acestor chestionare e fără îndoială riscat și utilitatea lui în Germania explicabilă numai prin nivelul ridicat al educației poporului și mai ales prin funcțiunea particulară pe care o deține folclorul acolo. Reușita chestionarului de probă, care a dovedit existența devotaților acestei cauze (dintre care 75% învățători), e o probă convingătoare a caracterului etic, de contribuție la autorealizarea poporului, pe care-l iau în Germania cercetările de folclor.

Întrucât ținta ultimă a cercetărilor monografice e înfăptuirea unei științe a națiunii, tot un tablou de ansamblu al vieții de azi de pe întreaga întindere locuită de un popor, e vădită apropierea dintre Atlasul pentru folclorul german și ele. În ceea ce privește atitudinea, apropierea e și mai acuzată: cu toate că precizările teoretice ale cercetătorilor de la Atlas sunt fragmentare și chestionarele lor lipsite de sistem, trebuie să o socotim mult mai largă decât numai folclorică în sensul vechi și particularist al cuvântului, nefiind preocupată doar de culegerea unor fapte reprezentative, ci de studiul integral al vieții oamenilor.

Caracterul lor diferă însă esențialmente. Lucrările în vederea constituirii Atlasului pentru folclor reprezintă în mod tipic *cercetarea extensivă*. Problema e cunoașterea sub un anume unghi a vieții actuale de pe o întindere mare. Datele privitoare la un fragment din acest tot nu sunt decât rezultate intermediare.

Dimpotrivă, în cazul cercetărilor monografice, reprezentative, într-o etapă a lor, pentru tipul *cercetării intensive*, intenția e cunoașterea temeinică a unei unități sociale bine conturate și de dimensiuni reduse.

Mijloacele ce fac cu puțință înfăptuirea acestor două intenții fundamentale opuse: *cercetarea indirectă* și *cercetarea directă*, adâncesc mai mult deosebirea dintre ele. Cercetarea extensivă nu poate fi temeinică înfăptuită, în condiții obișnuite, decât pe calea chestionarelor completate de informator, nu de cercetător. Deosebirea dintre suprafața la care revine un informator în cazul chestionarelor completate astfel și al chestionarelor completate de cercetător e covârșitoare. La atlasurile lingvistice italian și francez, completate în acest din urmă chip, proporția e de 1/725, respectiv 1/880 km², pe când atlasul lingvistic german al lui Wencker și Wrede, început în 1876, realizează proporția de 1/135 km². Dimpotrivă, singurul mijloc de a realiza o cercetare intensivă e chestionarea directă, nemijlocită, împerecheată cu observația.

Din această deosebire de tehnici decurg o serie de consecințe. Întâi: cercetările extensive, adresându-se informatorilor prin intermediul unor chestionare comune, nu pot întrece un anume grad de generalitate în alegerea și punerea întrebărilor lor, care referindu-se la manifestări proprii cel puțin unor ținuturi întinse trebuie să ceară de cele mai deseori răspunsuri prin afirmații și negații. În schimb cercetările intensive monografice, restrângându-se la unități sociale de dimensiuni accesibile studiului direct, nu sunt silite să recurgă la chestionare fixe, ci se pot orienta neîncetat după particularitățile materialului. E firească astfel părăsirea de

către cercetătorii conduși de d-l profesor D. Gusti a chestionarelor cu care încercaseră să lucreze în primele campanii monografice; în ultimele trei chestionarul a și rămas o simplă unealtă de orientare.

Consecința fundamentală a tehnicilor de lucru întrebunțate de cercetările intensive și extensive se referă la înfățișarea materialului cules. Roadele cercetării extensive oferă o prezentare de ansamblu schematizată relevantă mai mult pentru obiectivări decât pentru atitudinea față de ele. Cele ale cercetării intensive, dimpotrivă, urmăresc până în amănunt atât înfăptuirea cât și viața, descoperind nu numai manifestările comune unității studiate, ci și trăsăturile diferențiale, fără a le putea distinge însă.

Aplicată cu exclusivitate, nici una dintre aceste căi de cercetare nu dă rezultate mulțumitoare celui ce urmărește cunoașterea integrală a vieții unei unități sociale mai largi. Ambele au nevoie de o complinire (o discutare inteligentă a acestor două procedee [apare] în articolul *Der Atlas der deutschen Volkskunde* al lui Arthur Hübner, din „Zeitschrift für Volkskunde“, neue Folge, I, I, Berlin, 1929, care întreprinde chiar o tipologie a muncii folclorice, socotind procedarea directă intensivă, centralistă și pur teoretică drept stilul latin în folclor, iar procedarea indirectă, extensivă, cu grijă față de inițiativele regionale și cu o intenție pedagogică etică drept cel german). Cercetarea extensivă pentru a putea interpreta informațiile schematice pe care le obține. Cercetarea intensivă pentru a-și situa rezultatele. Această complinire o găsesc recurgând una la cealaltă. Interpretarea planșelor atlasului de folclor va fi imposibilă chiar și morfologic fără concursul rezultatelor cercetării intensive a unor sate oarecare din fiecare ținut. Cum s-ar putea evalua altfel procentul de eroare care intervine chiar și în cazul când învățătorul sau preotul sau informatorul e recomandat de societăți folclorice regionale (ceea ce nu știu dacă s-a cerut în cazul Atlasului), e localnic și nu străin, datorită apartinerii la o anume categorie socială, convingerilor sale științifice și altor multe cauze? Ori interpreta riguros existența unui fapt oarecare drept supraviețuire sau drept element activ prin simpla indicație a unui singur individ? Răspunsul tipic la o întrebare schematică nu poate cuprinde nimic din viața care pulsează sub faptele pe care le reprezintă. Această viață nu o poate înfățișa decât cercetarea intensivă, singura capabilă de altfel de a surprinde problemele noi și particulare. Dar nici această cercetare nu furnizează rezultate mulțumitoare când e aplicată în mod exclusiv. În cazul ei, toate faptele sunt luminate egal de intens. Nu se pot deosebi însă faptele tipice de cele diferențiale fără o comparație cu o cât de sumar întreprinsă cercetare extensivă.

Cercetările monografice au și făcut uz întotdeauna de această a doua metodă. După cercetarea intensivă a unui sat s-a procedat totdeauna la situarea lui în regiune și când odată vor fi studiate astfel sate și împrejurimile lor din toate ținuturile României și se va trece de la cercetările monografice la înfăptuirea științei națiunii:

tablou al vieții poporului român, va putea fi realizat și un atlas minuțios al vieții satelor noastre.

Sub acest unghi, credem că sunt criticabile cercetările pentru Atlasul folcloristic german. Urmând exclusiv calea apucată se va ajunge doar la o morfologie tipizată a vieții populare, nu la acea „[secțiune] prin viața prezentă a poporului“ spre care năzuiesc plănuitorii.

Defectele inerente tehnicii chestionarelor se pare însă că vor fi evitate destul de bine, dată fiind atitudinea particulară pomenită a germanului față de tot ce privește folclorul.

ATLASUL FOLCLORIC AL GERMANIEI

Publicat în „Arhiva“ X (1932), nr. 1–4, p. 862–866, la rubrica *Cronica*. Semnat Anton Golopenția la sfârșitul articolului, nesemnat în sumar.

În aceeași rubrică a aceluiași număr al „Arhivei“ apar, semnate de A.G., și contribuțiile *Cercetările monografice din Silezia; Cu Hegel și dincolo de Hegel;* și textul *Educația și cunoașterea poporului în România* (text scris de Helmut Hause — probabil Haufe — și Helmut Klocke, tradus din germană și prefațat de A.G.).

În titlul original apare grafia „folkloric“. Cum, pe de altă parte, A.G. utilizează grafia „folclor“ în titlul și cuprinsul articolului *Folclor românesc din regiunea Vosnessensk (Ucraina)*, publicat în 1942 (și reprodus în volumul de față, în secțiunea *Realitatea românească*), am unificat în sensul modernizării cele două forme.

Vezi și articolul *Harta sociologică a Olteniei*, care e republicat în cadrul acestei secțiuni a volumului.

Am normalizat formele *linguistic* (care sunt folosite cu regularitate de A.G.).